

ВІДГУК
офіційного опонента доктора економічних наук, доцента
Ліщинського Ігоря Орестовича
на дисертаційну роботу Гапєєвої Ольги Миколаївни
«Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку»
подану на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук за спеціальністю
08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини

**Актуальність теми дослідження та її зв'язок з науковими
програмами планами темами**

Останнє десятиліття ознаменовується кризами як усталених теоретичних концепцій, так і алгоритмів політичних рішень, основою яких є постулат посилення глобалізаційних процесів. Загострення тенденцій до фрагментації та дезінтеграції, зростання протекціонізму у сфері торгівлі, прихід до влади багатьох держав політичних сил ультраправого спрямування, численні військові конфлікти та терористичні акти по всіх куточках світу, закриття кордонів через пандемію COVID-19 – таке обличчя нової реальності, яке не дає підстав вести мову про світовий економічний чи політичний порядок. У науковій площині на передній план виходять дослідження покликані оцінити характер і значущість сучасних викликів і загроз для забезпечення міжнародної економічної безпеки країн. У контексті потреби забезпечення сталого розвитку особливої актуальності набувають складні системи еколого-економічної та соціальної складових, з визначенням показників: оцінки, загроз, рівнів, суб'єктів та факторів прояву, які дозволять відслідковувати параметри міжнародного безпекового середовища, надавати кількісну та якісну характеристику позиції країн в міжнародному середовищі, формувати стратегії економічної безпеки країн в умовах сталого розвитку. Данна проблематика набуває особливої актуальності в умовах послідовного входження України до світової економічної і політичної системи.

З огляду на вищенаведене, всебічне теоретичне вивчення стану та перспектив розвитку міжнародної економічної безпеки країн в умовах сталого розвитку є нагальною науковою проблематикою сьогодення.

Дисертацію Гапєєвої О.М. виконано відповідно до плану науко-дослідних робіт Маріупольського державного університету в рамках держбюджетних фундаментальних досліджень за темою: «Теоретико-методологічне забезпечення та розробка інструментарію модернізаційної моделі регіонального розвитку в нових територіально-просторових умовах» (номер держреєстрації 0118U000551; 2018–2020 рр.) та Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» в межах теми «Міжнародні економічні відносини країн світу у галузях промисловості» (номер держреєстрації 0118U000329; 2018–2019 рр.), що підтверджує відповідність дослідження сучасним НДР.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність

Наведені в дисертації положення та висновки носять об'єктивний характер, є достовірними, здобуті з використанням загальноприйнятої наукової методології. На всіх етапах дослідження автор наводить ґрунтовну аргументацію, чітко демонструючи власну позицію, сформовану на основі вивчення й аналізу 435 публікацій. Положення, що виносяться дисертантом на захист, мають високий рівень наукової новизни, обґрунтовані та доведені.

Дисертація характеризується логічною та виваженою структурою, зрозумілою послідовністю викладу матеріалу, чіткістю і переконливістю результатів і висновків. Роботі притаманні високий ступінь підтвердження викладеного матеріалу рисунками, таблицями й формулами. Пропорція та характер розподілу графічного матеріалу між основним текстом дисертації та додатками є, на наш погляд оптимальною. Зазначене дало змогу авторові вирішити поставлені в роботі завдання та досягти заявленої мети, повною мірою розкривши тему.

У дослідженні широко використовуються адекватні загальні та спеціальні методи наукового пізнання, які дозволили автору отримати вагомі результати. Статистичні та економіко-математичні методи отримали імплементацію.

Джерельна база дослідження включає в себе періодичні звіти та публікації цільових міжнародних організацій, нормативно-правові акти, статистичні матеріали державних органів статистики та профільних установ, а також адекватні цільові наукові публікації за темою дослідження.

Оцінка тексту свідчить про: достатнє знання її автором досліджуваної наукової проблеми; уміння формулювати логічні висновки і пропозиції; володіння методичним апаратом, навичками обробки статистичних даних; досвід використання сучасних комп'ютерних технологій. Зміст матеріалів дослідження відповідає спеціальності 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини.

Наукова новизна дисертації

Найбільш суттєвими положеннями, які визначають наукову новизну дослідження та внесок автора до розробки даної проблематики є такі:

1. Полісистемна та ієрархічна конфігурація міжнародної економічної безпеки як системи характеризується гомогенністю та гетерогенністю і має інтегративний характер, зв'язки між компонентами якої обумовлені наявною ієрархією та визначаються внутрішньо-функціональною структурою. Відмінності і суперечливість економічних інтересів, які виникають на відповідних взаємопов'язаних рівнях ієрархічної структури системи міжнародної економічної безпеки, виступають визначальними факторами міжнародної економічної безпеки країни, багатовимірність концепту якої аргументовано визначеннями міжнародної економічної безпеки як системи, як стану, як процесу (розділ 1, п.1.2, С.69-70). Основними властивостями міжнародної економічної безпеки як системи виступають: гомогенність та гетерогенність, емерджентність, взаємозв'язок та взаємозалежність,

ієрархічність та поліструктурність, комплементарність, інституційна визначеність, відкритість, цілеспрямованість, сталість та нестійкість, синергія (розділ 1, п.1.2, С.59-60).

2. У визначенні та формуванні економічної безпеки однаково важливими виступають внутрішня та зовнішня складова міжнародної економічної безпеки країни, важливою умовою обрання моделі економічної безпеки стає тип соціально-економічної системи, що розвивається у суспільстві. Враховуючи стратегічну мету у сфері забезпечення національної економічної безпеки та засобів її досягнення, що обумовлюються позиціями країни у геоекономічному просторі, країни застосовують захисну та наступальну моделі економічної безпеки країн (розділ 1, п.1.2, С.61-65).

3. Умовами ефективної дії інституційного механізму забезпечення економічної безпеки запропоновано (1) чіткий попередній розподіл обов'язків і повноважень між державними, регіональними та галузевими органами та установами, які формують інституційне середовище економічної безпеки; (2) наявність налагодженої системи зворотного зв'язку та звітності між інституційними ланками на всіх рівнях системи економічної безпеки; (3) чітко визначені цільові показники міжнародної економічної безпеки країни та її складових (суто економічної, соціальної, екологічної) у розрізі як окремих індикаторів безпеки, так і відповідних субіндексів та інтегрального індексу економічної безпеки, а також допустимі межі відхилень від цільових показників; (4) прозорі та зрозумілі критерії оцінки ефективності впроваджуваних безпекових заходів (розділ 5, п.5.1, С.346-347).

4. Практика переходу до сталого розвитку економік різних країн визначається складною і суперечливою природою процесу його реалізації з метою досягнення певного рівня міжнародної екологічної, соціальної та економічної безпеки. У контексті вимог сталого розвитку для виміру економічної безпеки країн слід враховувати складні системи екологічної, економічної та соціальної складових, із визначенням показників оцінки (параметрів/індикаторів), загроз й ризиків, рівнів, суб'єктів та факторів прояву. Індикатори міжнародної економічної безпеки країн світу мають корелювати з Цілями сталого розвитку (розділ 2, п.2.1, С.117-120).

5. Виходячи з того, що суб'єктно-об'єктні відношення економічної безпеки реалізуються на різних рівнях ієрархічних зв'язків, виникають економічні, екологічні, геополітичні, соціальні, технологічні детермінанти сучасного розвитку міжнародної економічної безпеки, природа виникнення яких, з одного боку, обумовлена внутрішнім середовищем та зовнішнім оточенням країни, а з іншого, детермінанти мають відповідний вплив на розвиток внутрішньої та зовнішньої складової безпеки країни (розділ 2, п.2.1, С.121).

6. Найбільш важливими глобальними трендами, які несуть найбільші загрози міжнародній економічній безпеці та економічній безпеці країн у цілому виступають конкуренція політико-ідеологічних доктрин і відповідних економічних стратегій країн; загострення конкурентної боротьби за ринки збуту; загострення боротьби за ресурси (природні, у тому числі енергетичні;

людські, у тому числі інтелектуальні); погіршення світової фінансової кон'юнктури внаслідок глобальної фінансової кризи, підвищення рівня фінансіалізації світової економіки; зростання нерівномірності розподілу фінансових ресурсів, конкурентна боротьба за фінансові ресурси, мінливість міжнародних потоків капіталу; зростання рівня глобальної заборгованості; поглиблення розриву між багатими і бідними країнами; зростання глобального впливу ТНК, посилення конфлікту інтересів між глобальними компаніями та державами; неконтрольована та вимушена міжнародна міграція; розвиток тіньової економіки, зростання масштабів нелегальної міграції капіталу та проблеми відмивання «брудних» грошей; зростання впливу екологічних загроз на економічну безпеку; негативні прояви поглиблення інтеграції інформаційних технологій у всі сфери суспільно-економічного життя. На розвиток сучасного середовища міжнародної економічної безпеки впливають два типи глобальних трендів: однополюсні (виступають чистими ризиками для економічної безпеки, сприяючи погіршенню її стану), двополюсні (створюють виклики безпеці, однак характер впливу яких не обов'язково є негативним) (розділ 3, п.3.1, С.167-168).

Основні наукові результати, на підставі яких можна зробити висновок про наявність в роботі наукової новизни, полягають в наступному:

1) на підґрунті дослідження сучасних підходів вивчення та оцінювання економічної безпеки, запропоновано інтеграційний підхід до дослідження економічної безпеки, що передбачає застосування методичного інструментарію багатовимірного оцінювання, результатом якого є конструювання інтегрального індексу безпеки, що охоплює відповідні субіндекси безпеки (економічний, соціальний та екологічний) (розділ 2, п.2.3, С.147-149);

2) запропонований та апробований методичний інструментарій багатовимірного оцінювання, який включає запропонований інтегральний індекс міжнародної економічної безпеки країни, дозволив провести компаративний аналіз розвитку країн відносно рівня їх безпеки та побудувати відповідні рейтинги національних економік за станом безпеки, провести динамічний аналіз закономірностей зміни рівня безпеки, виявити тенденції зрушень. Доведено, що побудова системи економічної безпеки в країнах є неможливою без дотримання балансу соціальних, економічних і екологічних інтересів населення, органів влади та бізнес-структур (розділ 3, п.3.3, С.222, 237-238);

3) у дослідженнях використаний авторський інструментарій оцінки складових міжнародної економічної безпеки країн, побудовано компаративний профіль їх міжнародної безпеки, що дозволило: по-перше, сформувати інформаційну панель показників міжнародної економічної безпеки країн за регіональною ознакою, у рамках якої виділити групи країн з відносно безпечним, потенційно зростаючим та критичним рівнем; по-друге виявити тенденції, характеристики, проблемні аспекти безпеки країн за типологічною й географічною ознаками, з урахуванням яких запропонувати короткострокові, середньострокові та/або довгострокові практичні заходи

щодо підвищення економічної безпеки країн в умовах сталого розвитку (розділ 5, п.5.3, С.393).

4) у роботі вперше:

- запропоновано методологічний підхід до дослідження міжнародної безпеки сталого розвитку (розділ 1, п.1.1, С.52-53).;

- зроблено внесок у теоретико-методологічний контент парадигми міжнародної економічної безпеки, що полягає в обґрунтуванні конфігурації системи міжнародної безпеки сталого розвитку розділ (розділ 1, п.1.2, С.59);

- сформовано методологічний апарат емпіричної оцінки рівня міжнародної економічної безпеки країн, що базується на застосуванні методів багатовимірного оцінювання, який включає: запропонований інтегральний індекс міжнародної економічної безпеки країни (розділ 2, п.2.3, С.147-149);

- розроблено систему ідентифікації рівнів безпеки, яка ґрунтується на порівняльній оцінці фактичних та граничних значень економічного, соціального та екологічного субіндексів інтегрального індексу міжнародної економічної безпеки (розділ 2, п.2.3, С.156);

5) в роботі набули подальшого розвитку організаційно-методологічні засади розвитку моделей міжнародної економічної безпеки, що дозволило ідентифікувати сучасний феномен міжнародної економічної безпеки як поліструктурної системи, який визначається інтегративним характером, суб'єктною та об'єктною ознаками, характеризується ієрархічною структурою та сукупністю відповідних складових; обґрунтовано та визначено зміст сучасного концепту міжнародної економічної безпеки, який на відміну від чітко визначеного традиційного державоцентристського концепту, враховує іманентні властивості безпеки як системи; систематизація рівнів інституційного забезпечення міжнародної економічної безпеки; концептуальні дослідження сталого розвитку із урахуванням безпекової складової, що дозволило розкрити сучасні виміри міжнародної економічної безпеки країн шляхом структуризації її взаємообумовлених та інтегрально взаємопов'язаних компонентів (розділ 1, п.1.2, С.61-66);

6) в роботі удосконалені концептуальні підходи дослідження міжнародної економічної безпеки; організаційно-методичні засади дослідження міжнародного безпекового середовища за рахунок розробки багаторівневої моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки; науково-теоретичні засади дослідження стратегій економічної безпеки країн світу; методологічні засади дослідження міжнародної економічної безпеки у частині типологізації глобальних трендів розвитку міжнародного безпекового середовища; класифікацію глобальних детермінант міжнародної економічної безпеки країн світу, за рахунок визначення функціональних ознак, їх диференціації за джерелами виникнення та напрямками впливу (розділ 5, п.5.1, С.355-358).

У роботі є й інші, менш вагомі, ознаки новизни отриманих результатів, відзначені авторкою, але саме сукупність наведених вище основних положень становить необхідну й достатню базу, що дозволяє позитивно оцінити новизну одержаних результатів.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів

Теоретичне значення результатів та висновків дисертації Гапєєвої О.М. полягає в тому, що у дисертації визначено концептуальні підходи дослідження та забезпечення міжнародної економічної безпеки країн світу в умовах сталого розвитку та запропоновано напрями формування багаторівневої моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки.

Практичне значення положень та висновків дисертації в тому, що їх зможуть використовувати міжнародні організації, органи державної влади та місцевого самоврядування, наукові та академічні установи. Прикладний характер результатів дослідження підтверджуються їх впровадженням, зокрема у діяльність: Комітету з питань бюджету Верховної Ради України (довідка №04-13/14-631(77753) від 24.06.2020 р.); Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (довідка №1762/43-14 від 05.05.2020 р.); Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (довідка №02/110 від 15.05.2020 р.); Ukrainian Association for the Club of Rome (довідка №1962-25 від 14.04.2020 р.); Департаменту економічного розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації (довідка №1836-20/35 від 03.02.2020 р.); Дніпровської міської ради (довідка №7/10-1426 від 16.06.2020 р.); Дніпровської торгово-промислової палати (довідка №490/05-08 від 02.06.2020 р.); Дніпропетровського інвестиційного агентства Дніпропетровської обласної ради (довідка №35 від 29.05.2020 р.); Маріупольського державного університету МОН України при викладанні дисциплін «Міжнародна економіка», «Глобалізація і регіональний економічний розвиток» (довідка №01-32/402 від 22.06.2020 р.); НТУ «Дніпровська політехніка» при розробленні методичного забезпечення та викладанні дисциплін «Міжнародні економічні відносини», «Міжнародна економіка», «Геоелектроніка», «Економічна безпека» (довідка №15/20 від 24.06.2020 р.).

Публікації за темою дисертації та апробація результатів дослідження

За темою дослідження опубліковано 34 наукові праці загальним обсягом 53,0 д.а., з яких особисто автору належить 41,42 д.а., у тому числі 1 одноосібна монографія, 1 колективна монографія, 4 статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу (із них 3 – у співавторстві), 22 статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (із них 4 – у співавторстві), 6 публікацій за матеріалами конференцій (із них 2 – у співавторстві).

Відповідність змісту автореферату й дисертації

Зміст, структура та обсяг автореферату відповідає встановленим вимогам. У ньому повною мірою висвітлено основні результати дисертації, відображено її логіку та основні положення.

Зауваження та дискусійні питання

Підтверджуючи, що дисертація є добре структурованим логічним дослідженням і виконана на високому науковому рівні, слід зазначити наявність окремих зауважень та дискусійних моментів, які потребують уточнень і додаткової аргументації:

1. Впродовж всієї роботи здобувачка доволі часто використовує тезис про інтенсифікацію процесів глобалізації. Зазначене твердження вірне, якщо розглядати ретроспективу із столітньою часовою шкалою. Однак останнє десятиліття ознаменувалось суттєвим згортанням глобалізаційних настроїв і посиленням дезінтеграційних тенденцій (про що веде мову сама авторка у п. 3.2), які спричинені насамперед міркуваннями збереження власної економічної безпеки.

2. У параграфі 2.3 дисертації здобувачка пропонує методологію розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки країни. Загалом погоджуючись із підходом авторки до комплексної оцінки параметрів економічної безпеки крізь призму економічної, соціальної та екологічної компонент, зауважимо, що перелік окремих індикаторів, обраних авторкою є доволі дискусійним. Наприклад, серед стимуляторів економічної безпеки названо індикатор співвідношення чистого потоку ПІІ до ВВП. Однак при надто високому значенні даного індикатора, можна вести мову про надмірну залежність економіки країни від зовнішнього капіталу, що потенційно може негативно вплинути на економіку держави в разі раптової зміни економічної чи політичної кон'юнктури, що підтверджується численними історичними прикладами малих економік.

3. Авторка в розрізі параграфу 5.1 доволі ґрунтовно досліджується аспект міждержавної співпраці в сфері економічної безпеки, однак акцент при цьому робиться на рівні міжнаціональної взаємодії. Вважаємо, що робота значно виграла б, якби здобувачка приділила більше уваги перспективам формування наднаціональних безпекових інститутів та виділила чинники, що перешкоджають цьому. У даному контексті зазначимо також, що в теоретичній частині роботи варто було б детальніше висвітлити ґносеологічний генезис ідей нового світового порядку.

4. Враховуючи об'єкт дисертації, здобувачка цілком слушно абстрагується від військового виміру параметру безпеки держав. Разом із тим, на нашу думку, у параграфі 5.3 варто було б деяку увагу присвятити економічній стороні воєнної безпеки України, беручи до уваги той значний обсяг ресурсів, які відволікаються на врегулювання військового конфлікту на Сході України.

5. Авторка зазначає, що ймовірна інституційна структура міжнародної безпекової політика знаходиться радше в регіональному, а не глобальному вимірах. Вважаємо, що варто було б детальніше розглянути потенційні сценарії управління регіональною безпекою та місця в них України. Зокрема серед таких сценаріїв можна виділити: регіональний баланс сил і *ad hoc* (неформальні) альянси; регіональна узгодженість (англ. *regional concert*); регіональна кооперована безпека; регіональний колективний захист

(формальний альянс); регіональна колективна безпека; плюралістична спільнота безпеки.

Проте, зазначені зауваження та дискусійні моменти не применшують належний науково-теоретичний та практичний рівень результатів дисертаційного дослідження.

Відповідність дисертації встановленим вимогам та загальний висновок

Дисертація Гапєєвої Ольги Миколаївни на тему «Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку» вирішує важливу наукову проблему формування нової парадигми міжнародної економічної безпеки в контексті сталого розвитку та визначення концептуальних підходів дослідження міжнародної економічної безпеки країн світу, відповідає паспорту спеціальності 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини, є актуальною, самостійно виконаною й завершеною науковою працею, яка містить наукову новизну, важливі теоретичні та практичні висновки, написана грамотною сучасною державною мовою, має виважений науковий стиль та добре оформлена технічно.

З огляду на зміст і оформлення дисертації, автореферату та публікацій автор можна зробити висновок, що проведене дослідження повністю відповідає вимогам пп. 9, 10, 12 и 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою КМУ №567 від 24.07.2013 року (зі змінами), які висуваються до докторських дисертацій, а її автор, Гапєєва Ольга Миколаївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини.

Офіційний опонент:
доктор економічних наук, доцент
професор кафедри
міжнародної економіки
Західноукраїнського
національного університету
Міністерства освіти і науки України

І. О. Ліщинський

Завірюю:
НАЧАЛЬНИК ВІДДІЛУ
ОРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ТА
ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

І. О. Ліщинський
Ольга Гапєєва